

בית המדרש הווירטואלי (V.B.M) ע"ש ישראל קושיצקי שלייד ישיבת הר עציון שיעורים בדרכיה: אישה והלכה

צוות דרכיה, לורי נוביק

קול אישה (2): חובה הדדית

לקולה של מי מתייחס איסור קול אישה? מהן חובותיהם של הגברים והנשים בנוגע לאיסור קול אישה? האם מותר לאישה להאזין לשירת גברים ללא חשש, או לשיר בעצמה?

- [לחצו כאן](#) כדי לראות גרסה מעודכנת של השיעור עם כלי למידה נוספים באתר דרכיה
- [הרשמו כאן](#) לניוזלטר כדי לקבל עוד עדכונים ותכנים ממיזם דרכיה.
- נשמח לקבל הערות והארות [כאן](#).

מאת לורי נוביק | עריכה: הרב עזרא ביק, אילנה אלצפן, ושיינע גולדברג
תרגום: שיראל גרסון | עריכה בעברית: עדיה בלנק

קולה של מי לקולה של מי מתייחס איסור קול אישה?

איסור קול אישה מתייחס לגבר השומע קול אישה שרה, או מדברת באופן שיוצר אינטימיות. ייתכן שהאיסור חל באופן נרחב יותר בזמן שהגבר קורא קריאת שמע, מתפלל או לומד תורה, אך באופן כללי האיסור חל על גבר השומע קול אישה שיחסיים עימה ייחשבו לגילוי עריות, כגון קולה של אישה הנשואה לגבר אחר.

במבט ראשון, נדמה כי הבית שמואל פוסק כי איסור קול אישה אינו חל על קולה של אישה רווקה.

בית שמואל אבן העזר כא
קול ערוה – אבל קול פנויה או קול אשתו מותר

עם זאת, המונח "פנויה" בהקשר זה עשוי להתייחס באופן ספציפי לרווקה שאינה נידה. (זו יכולה להיות נערה לפני קבלת המחזור, או אישה אחרי גיל המעבר שהתאלמנה או התגרשה.) כיום, נערו בדרך כלל נכנסות למצב של נידה עם קבלת הווסת הראשונה, ונשארות בו עד הטבילה במקווה לפני הנישואים. קיום יחסים בזמן שהאישה נידה נחשב לגילוי עריות.

המשנה ברורה כותב כי איסור קול אישה אכן חל על קולה של רווקה בזמן נידה, ושיטה זו נפסקה להלכה.

משנה ברורה עה, יז
וזמר אשת איש וכן כל העריות לעולם אסור לשמוע וכן פנויה שהיא נדה מכלל עריות היא ובתולדות דידן [שלנו] כולם בחזקת נדות הן משיגיע להן זמן וסת.

מאחר שקבלת המחזור וכניסה למצב ההלכתי של נידה מתחילות לרוב רק אחרי גיל אחת עשרה, הרב משה פיינשטיין תוחם את איסור קול אישה כשייך רק לנשים מעל גיל אחת עשרה, אך הוא משבח את המחמירים בכך.

שו"ת אגרות משה או"ח א, כו
בדבר שמיעת קול זמר פנויה טהורה יש להתיר כשהיו המזמרות קטנות לא יותר מבנות י"א שנה. וגדולות מבנות י"א אף כשידוע שעדיין לא ראו דם אף שמדינא הוכחתי שיש להקל מ"מ

[מכל מקום] יש להחמיר כי מאחר שכבר יש בשנים אלו עתה שרואות דם אין לחלק ביניהם, ובלא צורך אין להתיר כלל כי בדברים כאלו המחמיר קדוש יאמר לו.

פוסקים אחרים, הבן איש חי ביניהם, טוענים כי איסור קול אישה חל כבר בגיל צעיר יותר. הטעם לשיטתם אינו מוסבר.

בן איש חי שנה ראשונה פרשת בא
מיהו בת קטנה פחות משש שנים, אין לחוש אם פועה ומנגנת לתינוק.

במסגרת המשפחתית

נחלקו הפוסקים באשר לאיסור קול אישה בתוך המשפחה הגרעינית. חלק מן הפוסקים מחמירים אפילו בבני משפחה, לפחות מגיל אחת עשרה. להלן דוגמה מדבריו של הרב ישראל פסח פיינהנדלר, רב ירושלמי מהמאה העשרים.

שו"ת אבני ישפה ב ה, ח, ט
...מותר לשמוע קול זמרה של אחותו הקטנה שהיא פחות מי"א שנה. אמנם מי"א שנה מכוּעַר לשמוע קול זמרה.... שמותר לשיר זמירות אם אחותו תשיר בשקט.

פוסקים אחרים אינם סבורים כי איסור קול אישה חל בתוך המשפחה הגרעינית, שנחשבת למסגרת שבה מקלים יותר בהלכות ערווה, בוודאי בין סבים והורים לילדיהם או נכדיהם ובמידה מסוימת גם בין אחים. בקהילות רבות אחים נוגעים זה בזה באופן יום-יומי וכן שרים יחד ללא חשש.

פוסקים אחרים מתירים קול אישה במסגרת המשפחתית מסיבה אחרת, המאפשרת שירת נשים גם במעגל משפחתי רחב יותר. הרמ"א פוסק כי קול אישה אינו חל על קול שאדם רגיל אליו. הרב ישראל יעקב פיישר מקל במסגרת המשפחתית מהסיבה הזו:

אבן ישראל ט הגהות למשנה ברורה עה, ג
נראה דאין הביאור של קול הרגיל היינו דוקא קול הרגיל, אלא אפילו קול של זמר אם הוא רגיל בו שרי [מותר]... ולפי"ז [ולפי זה] שפיר מותר בשבת בשעת זמירות שגם הבתולות משתתפות באמירת הזמירות כיון שהם מזמרים מקטנות והוא קול הרגיל בו, וגם יש להתיר מצד חינוך הבנות שיהא להם החשק והאהבה לעריכת השולחן בשבת...

המנהגים המשפחתיים מגוונים ביותר, ותלויים לרוב בשילוב מסוים בין מסורת משפחתית ומנהג קהילתי.

כחלק מאיסור קול אישה עולה גם השאלה לגבי בעל השומע את אשתו שרה בזמן שהיא נידה, כאשר קיום יחסים ביניהם נחשב לעריות אך לא כל איסורי הערווה חלים עליהם. במקרה כזה ערוך השולחן פוסק לחומרא, מאחר ששירת האישה עשויה לעורר את הבעל מבחינה מינית, ויש להימנע מכך בנידה:

ערוך השולחן יו"ד קצה, כג
...ולשמוע קול זמר שלה נראה ג"כ [גם כן] דאסור דמגרי יצה"ר [יצר הרע] בזה

לעומתו, הרב עובדיה יוסף מקל בבעל השומע את אשתו שרה בזמן נידה. ראשית, משום שמותר לבעל להביט באשתו לשם הנאה בזמן נידה, ושמיעת שירה היא פחות חמורה מהסתכלות. ושנית, מכיוון שהבעל יודע שיהיו מותרים זה לזה בקרוב, יצרו לא יתגבר עליו עד לסיום תקופת הנידה:¹

¹ עקרון זה מובא בהלכה במספר מקרים בהקשר ליכולת לשלוט בדחפים:
יומא יח ע"ב

שאינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו.

שו"ת יביע אומר ד יו"ד טו
אלמא שאין איסור שמיעת קול חמורה כהסתכלות. ומכיון שההסתכלות באשתו נדה מותרת
לכ"ע [לכולי עלמא] אפילו כשנהנה מראייתו... כל שכן דשרי לשמוע ממנה קול שיר, ואין בזה
איסור כלל, הואיל ועתידה להיות מותרת אליו.

אף שקהילות רבות נוהגות להחמיר כשיטת ערוך השולחן, קהילות רבות אחרות הולכות לפי שיטתו
המקילה יותר של הרב עובדיה יוסף.

האזנה לגברים

במסגרת איסור קול אישה, עלינו לשאול האם קיים איסור מקביל על נשים להאזין לשירת לגברים. ראינו
שחז"ל מתייחסים לקול אישה בשירה או בקול דיבור המייצר אינטימיות דבר שיכול להיות מעורר מינית
בעבור גברים, או להוביל לגילוי עריות, ומשום כך תיקנו את איסור קול אישה. האם הדבר נכון גם בכיוון
ההפוך?

לפי ספר חסידים, אכן קיים איסור מקביל על נשים להאזין לשירת גברים:

ספר חסידים סימן תריד
...צריך להזהר שלא ישמע קול אשה והוא הדין לאשה שלא תשמע קול איש שמכל שהאיש
מוזהר אשה מזהרת.

עם זאת, בעוד שהראשונים אכן מתייחסים לאפשרות שיהיה אסור לנשים להסתכל בגברים בכוונה
לשם הנאה, לא נראה שקיים דיון מקביל בנוגע לשאלה האם מותר לאישה להאזין לקול גבר לשם
הנאה. כפי שראינו [בשיעור הקודם](#), הגמרא מבחינה בין נעימותו של קול האישה לשל קול הגבר.

לאור זאת, ולאור המקובל בחברה, הרב עובדיה יוסף מסיק כי דברי ספר חסידים לא התקבלו להלכה:

שו"ת יביע אומר א או"ח ו, ה
ובעיקר דברי הס"ח [הספר חסידים] דהאשה ג"כ [גם כן] מזהרת שלא תשמע קול
איש... והעיקר כמש"כ [כמו שכתבתי] להתיר בזה. וגם חומרת הס[פר] חסידים היא היפך
המנהג הפשוט, שהנשים שבעזרת נשים שומעות אל הרנה ואל התפלה, מפי חזנים ומשוררים
בנעימות קול, ולית דחש להא דהס"ח [ואין מי שחש ל(חומרא) זו של הספר חסידים].

עם זאת, הרב ברוך גיגי, ראש ישיבת הר עציון, הציע לאחרונה, ברוח דבריו של ספר חסידים, שעל
נשים להימנע מהליכה להופעות של זמרי פופ כאשר יש חשש באשר לתוכן ולסגנון ההופעה:²

הרב ברוך גיגי, תגובה לרב ביגמן בעניין קול באשה ערוה
זה שנים רבות אני טוען, על יסוד דברי ספר חסידים, שראוי גם לנשים להימנע מללכת להופעות
של זמרים הנגועים אף הם במכשולים אלה.

[ראינו](#) שהאיסור על נשים או על גברים להאזין לזמר או לזמרת כאשר ההקשר או התוכן של השירה
אינם ראויים אינו מתבסס על איסור קול אישה או קול איש, אלא על הלכות עקרוניות הנוגעות לשירה.
על גברים ועל נשים לשקול האם ראוי שינכחו בהופעה על סמך תוכנה וסגנונה, ולא רק על פי המגדר
של הזמר.

כוונה

² ניתן למצוא כאן. אף שהציטוט לקוח מתגובה לרב ביגמן, אין הוא חולק עליו בנקודה זו.

בטרם נדון ביחס האישה לאיסור קול אישה, חשוב להבהיר את משמעותה ההלכתית של כוונת הגבר, שכן הגבר הוא שנושא באחריות מלאה על כוונתו. הכוונה יכולה להשפיע על העבירה על איסור קול אישה במספר דרכים:

א. כוונה להפיק הנאה – ישנם פוסקים שמבדילים בין מצב שבו גבר מתכוון להאזין לבין היעדרה של כוונה כזו. הרמב"ם, שלפיו איסור קול אישה חל גם מעבר לקריאת שמע, מסביר כי בכל זמן שגבר ואישה אסורים מדאורייתא במגע מיני, אסור לגבר מדרבנן להביט ביופייה של האישה מתוך כוונה להפיק מכך הנאה מינית,³ ואף להאזין לקולה.

רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק כא הלכה א-ב
כל... שחבק ונשק דרך תאוה ונהנה בקרוב בשר הרי זה לוקה מן התורה, שנאמר... לא תקרבו לגלות ערוה, כלומר לא תקרבו לדברים המביאין לידי גילוי ערוה... להביט ביפיה אסור, ומכין למתכוין לדבר זה מכת מרדות, והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוון להנות כמי שנסתכל במקום התורף ואפילו לשמוע קול הערוה או לראות שיערה אסור.

הטור והשולחן ערוך מאמצים את דברי הרמב"ם וכותבים כי מענישים אדם המאזין לקולה של אישה האסורה עליו רק כאשר הוא מתכוון להפיק מכך הנאה.

שולחן ערוך אה"ע כא, א
ואסור לשמוע קול ערוה או לראות שיערה. והמתכוין לאחד מאלו הדברים, מכין אותו מכת מרדות.

ואכן, הרמב"ם מתייחס לכוונה להפיק הנאה כמרכיב מרכזי באיסור הסתכלות גבר באישה. השרידי אש טוען כי לדעת הרמב"ם גם איסור קול אישה חל על גבר רק כאשר הוא מאזין בכוונה ליהנות מהקול:

שו"ת שרידי אש א, עז
בודאי שאינו אסור אלא כשמתכוין להנות וכדעת הרמב"ם...

פוסקים אחרים דוחים את האפשרות להקל רק על בסיס היעדר כוונתו האקטיבית של הגבר. כך, למשל, היראים מציג נוהג מקומי שבו נשים לא יהודיות היו מרבות לשיר בפומבי.

ספר יראים סימן שצב
...אסור לומר ק"ש [קריאת שמע] או דבר קדושה בשמיעת קול שיר של אשה ובעונותינו בין הגוים אנו יושבים ועת לעשות לה' הפרו תורתך הלכך אין אנו נזהרים מללמוד בשמיעת קול נשים ארמיות.

לו היעדר כוונה להפיק הנאה היה מספיק כדי להתיר קול אישה, היראים לא היה צריך להזכיר את עקרון "עת לעשות לה' הפרו תורתך", שלפיו במצב נתון אין ברירה אלא לבטל חלק מסוים בהלכה (במקרה זה, איסור קול אישה בזמן קריאת שמע) כדי להבטיח שההלכה עצמה תשרוד (במקרה זה, האפשרות לקרוא קריאת שמע).

בדומה לכך, החיי אדם מרמז בדבריו על כך שקול שירת אישה הוא תמיד בעייתי לגבר בזמן קריאת שמע או לימוד תורה. לדעתו, כוונת הגבר רלוונטית רק כאשר האישה מדברת, ולא כאשר היא שרה:

חיי אדם חלק א כלל ד סעיף ו
קול באשה ערוה, דהיינו בשעה שמזמרת. אבל דיבורה, לא מקרי ערוה. ואפילו הכי אסור לכון ליהנות מדיבורה...

³ מגיד משנה הלכות איסורי ביאה כא, ב
ויש בדברים אלו מכת מרדות כידוע בכל איסור שהוא מדבריהם.

ב. כוונה שלא להאזין – רבנו יונה טוען שאם גבר מתכוון שלא להפיק הנאה מקול אישה ומסיח את דעתו בדברים אחרים, מותר לו לקרוא קריאת שמע למרות שירת האישה, או לפחות לסיימה אם כבר התחיל.

רבינו יונה על הרי"ף ברכות יז ע"א
וכן אין לו לקרות בשעה שמנגנת דקול באשה ערוה אבל... בשעה שמדברת כדרכה מותר ואפי' [לו] בשעה שמנגנת אם הוא יכול לכיין בלבו לתפלתו בענין שאינו שומע אותה ואינו משים לבו אליה מותר ואין לו להפסיק קריאתו.

במאה התשע-עשרה מעלה הבן איש חי טענה הקשורה לכך, שלפיה כוונתו של אדם **שלא** להקשיב עשויה להספיק כדי שלא יעבור על איסור קול אישה. הוא מתבסס על גמרא הדנה בהפקת הנאה שלא מרצון:

פסחים כו ע"ב
מוכרי כסות [שעטנז] מוכרין כדרך, ובלבד שלא יתכוין בחמה [להגן] מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים. והצנועין מפשילין לאחוריהם [את הכסות] במקל. והא הכא [הרי כאן], דאפשר למעבד [שאפשר לעשות] כצנועין, וכי לא מכוין – שרי.

התורה אוסרת על לבישת שעטנז (בגד שמורכב מצמר ופשתן יחד). אך אדם המוכר בגדים העשויים שעטנז רשאי להתעטף בהם, כל עוד כוונתו היא אך ורק להציגם לשם מכירה ולא ליהנות מהם כלבוש. אפילו כשיש אפשרות להציגם על קולב, אין לבישת הבגדים נחשבת כעבירה על האיסור. בהתאם לכך, הבן איש חי טוען כי אדם השומע אישה שרה מבלי שיתכוון להאזין לה אינו עובר על איסור קול אישה.

שו"ת תורה לשמה סימן שצד
אם הוא מתכוין לשמוע קולה וחביב הדבר הזה בעיניו כי נח לו הדבר הזה שנזדמן לו ליהנות ממנו ה"ז [הרי זה] ודאי איסורא קא עביד אך אם אינו מתכוין לזה ולא נח לו בדבר הזה שנזדמן לפניו... אלא שהוא בע"כ [בעל כרחו] שומע... אין בזה איסור. ודע כי עוד יש ללמוד מהתם לענין נידון השאלה כל שהוא אינו מתכוין לכך אעפ"י [אף על פי] שאפשר לו ללכת למקום אחר ולא ישמע קולה ג"כ [גם כן] שרי דהא שם בגמרא ע"ב הוכיח מהך דמוכרי כסות אעפ"י [אף על פי] שאפשר למעבד כצנועין מ"מ [מכל מקום] כי לא מכוין שרי ואעפ"י [ואף על פי] שהוא נהנה בהכרח...מיהו בעל נפש יחמיר על עצמו היכא דאפשר להבדל ובפרט היכא דליכא טרחא דהיינו שיש לו חדר אחר פנוי באותו בית שמשם לא ישמע את הקול....

נראה להלן שהבן איש חי מתיר לאישה להמשיך לשיר גם בנוכחות גבר הקורא קריאת שמע, ואינו מציין שעל הגבר לעצור אותה מלשיר. נראה שפסיקה זו משקפת את השיטה שלפיה גבר השומע קול אישה בעל כורחו אינו עובר על איסור קול אישה. לאור זאת, גם מי שסבור כי אדם עובר על איסור קול אישה גם אם אינו מתכוון להפיק מכך הנאה, יוכל להכיר בכוונה שלא להאזין כמונעת את העבירה.

לאחרונה, בשנת 2017, התעוררה מחלוקת סביב מדיניות צה"ל המחייבת חיילים דתיים להשתתף בטקסים צבאיים הכוללים שירת נשים של חיילות. בלט אז הרב אליקים לבנון שהביע את התנגדותו לכך באופן חריף ביותר.⁴ אמנם בהמשך הוא הוסיף ואמר שאפשר במצב כזה להשתמש באטמי אוזניים.⁵

הרב ברוך גיגי, לעומת זאת, מתיר לחיילים להשתתף בטקסים הכוללים שירת נשים.⁶

⁴ ניתן למצוא כאן.

⁵ ניתן למצוא כאן.

⁶ הרב אליעזר מלמד נוקט בעמדת ביניים. הוא מכיר בכך שיתכן שקיימת עילה להקל בשעת הדחק על בסיס היעדר כוונה, אך רק במקרים פרטניים. ניתן למצוא כאן.
הרב אליעזר מלמד, פקודה נגד ההלכה, רביבים טבת תשע"ב

רב ברוך גיגי, תגובה לרב ביגמן בעניין קול באשה ערוה
דבר שמיעת קול באישה בטקסים רשמיים שהמסגרת שבהם אינה של קלות ראש כלל ועיקר,
יש להקל בזה בשופי, והמחמיר יחמיר לעצמו בלבד.

סיכום

לפי השיטה המתייחסת לאיסור קול אישה כתלוי בכוונת הגבר, על הגבר לבחון את כוונותיו ולברר עם עצמו עם אילו מצבים הוא יכול להתמודד וכיצד הוא עושה זאת.⁷ גם לפי השיטה שאיסור קול אישה אינו מושפע מכוונת הגבר להפיק הנאה, כוונה שלא להפיק הנאה משמיעת קול אישה עשויה למנוע ממנו לעבור על האיסור. (אפילו לפי הפוסקים שאינם רואים כוונה כגורם משפיע בכלל, ייתכן שמעבר לחדר אחר או הסחת תשומת הלב אפילו באותו חדר עשויה להיות פתרון.)

לרוב, מצבים הלכתיים התלויים בכוונה אינם אידיאליים, ומטילים לחץ מסוים על הגבר. ועדיין, לפי השיטות המייחסות חשיבות לכוונת הגבר, שמיעת שירת אישה גורמת לגבר לעבור על איסור קול אישה באופן אוטומטי.

שירה

האם איסור קול אישה מציב מגבלות הלכתיות על נשים המעוניינות לשיר?

ההשלכות ההלכתיות של 'קול אישה' על נשים המעוניינות לשיר אינן ברורות. כבר [ראינו](#) שעל כל יהודי לשיר [בצניעות](#) ושלא מתוך כוונה לייצר אינטימיות או עוררות מינית מחוץ למערכת היחסים של נישואים. כמו כן, ראינו שאיסור קול אישה חל על גברים.

מאחר שאישה אינה יכולה לעבור על איסור קול אישה בעצמה, מדוע שיהיה עליה לחשוב פעמיים כאשר היא רוצה לשיר, אם אין בכוונתה לגרום לעוררות מינית או לייצר אינטימיות עם גברים?

אולי משתי סיבות אפשריות: צניעות, ואחריות הדדית. ההנחה היא שכאשר דבר מה נחשב כערוה מבחינה הלכתית, האדם לא יגלה אותו משום צניעות. כמו כן, כלל היהודים נושאים באחריות הדדית לעזור אלה לאלה לקיים מצוות משום אהבת ישראל וערבות,⁸ ומצוות "לפני עיוור לא תיתן מכשול" (ויקרא י"ט, ד) אוסרת עלינו להכשיל אחרים בדבר עבירה.⁹

הבה נעמיק בדיון ההלכתי בנוגע לשיקולים הללו, התלויים שניהם במידה מסוימת בנורמות הקהילה, המשפיעים על שירת נשים.

א. הגדרת קול אישה – באילו מצבים נחשב קול אישה לערוה? ככל שנתייחס לאיסור קול אישה כתלוי בהקשר, כך נראה יותר הקשרים המאפשרים לאישה לשיר בצניעות.¹⁰ (אנו דנים בשיקולים בנוגע

על פי דעת המקילים בזה, נהגו חלק מהרבנים שכאשר היו מחויבים מתוקף תפקידם להשתתף בטקסי זיכרון ששולבה בתוכם קטעי שירה של זמרת, שלא יצאו החוצה כדי שלא להעליב את בני המשפחות השכולות, אלא התכוונו שלא ליהנות מקול השירה. אבל במקום שלא היה חשש עלבון, יצאו. אולם ברור שאי אפשר מכוח היתר פרטי שנועד לאנשים מסוימים כדי למנוע עלבון, לבטל את ההלכה שקבעו חכמים ולהתיר לכל החיילים ללכת למסדרים שיש בהם שירת נשים, תוך מחשבה שהם נמצאים שם תמיד בעל כרחם ונגד דעתם ומכוונים ליבם שלא להאזין וליהנות מהשירה.

⁷ להשוואה עייני ברמ"א בנושא קולא לגברים שנשים יעשו עבורם עבודות מסוימות:

רמ"א אה"ע כא, ה

וי"א דכל שאינו עושה דרך חבה, רק כוונתו לשם שמים, מותר.

⁸ כאן אנו דנות בערבות.

⁹ ספר החינוך מצוה רלב

שלא להכשיל תם בדרך... וזה הלאו כולל כמו כן מי שיעזור עובר עבירה...

¹⁰ ייתכן שאיסור 'לפני עיוור' לא חל מבחינה טכנית במקרים שבהם העבירה איננה ודאית או בגדר חומרא. הפרי חדש דן בכך בהקשר של אורח המקפיד על סטנדרט כשרות מחמיר יותר ממארחו:

ב. הערכת האחריות – כמה אחריות מוטלת על כל אחד מן הצדדים? מתי ובאיזו מידה ניתן לצפות מגברים לקחת אחריות אקטיבית על כוונותיהם ועל תגובותיהם באופן שישפיע על ההלכה, וכיצד הדבר עשוי להשפיע על אחריות ההלכתית של אישה כאשר היא שרה?

פוסקי ההלכה מתייחסים לשאלות הללו במגוון דרכים. למשל, הרב יששכר איילנברג מגדיר את קול האישה כערווה במגוון רחב של מצבים וממעיט ביכולתם של גברים לשלוט בדחפיהם. לפיכך, הוא אוסר על נשים לשיר בקול בנוכחות גברים שאינם חלק ממשפחתם הגרעינית.¹¹

שו"ת באר שבע באר מים חיים ג
ראוי ונכון לכל אשה כשרה יראת ה'... שלא תשמיע קול שיר בזמירות שבת ולא בשום דבר בשום זמן כל זמן שמיסב עמה איש שהיא ערוה עליו רק שפתיה יהו נעות וקולה לא ישמע כלל ועיקר כי אף אם היא צנועה וחסודה ביותר וכוונתה רצויה לשמים מכל מקום היא מצוה הבאה לידי עבירה חמורה לפי שאולי יבא האיש השומע קולה לידי הרהור... והיא צריכה להזהר שלא יכשלו בני אדם על ידה...

הרב איילנברג מכיר במורכבות הכרוכה בהגבלת חופש הביטוי של האישה כאשר אין לה כוונה לעבור על ההלכה, אך אינו מוצא דרך אחרת להתגבר על כך. שיטה זו התקבלה בקרב קהילות רבות שבהן נשים מונחות להימנע מלשיר בקול בנוכחות גברים.

בניגוד לכך, הרב שלמה גנצפריד מתמקד במצב מסוים שבו קול אישה מהווה חשש, והוא בזמן שגבר קורא קריאת שמע. בעוד שהוא מעדיף שאישה תימנע משירה, הוא מותיר לגברים אפשרות למצוא דרך להתמודד עם המצב בעצמם.¹²

קיצור שולחן ערוך ה, טז
... בשעת הדחק, שהוא שומע נשים מזמרות, ואי אפשר לו למחות, לא יתבטל משום זה, מקריאת שמע ותפלה ותורה, אלא יתאמץ לכיון כל לבבו, להקדושה, שהוא עוסק בה ולא יתן לב עליה.

הבן איש חי מתייחס גם הוא למצבים שיוצרים חשש גדול יותר בנוגע לאיסור קול אישה, אך הוא מרחיק לכת אף יותר ואינו מציע לגבר לבקש מהאישה להימנע משירה, גם כאשר הוא קורא קריאת שמע, לומד תורה או מתפלל בטווח שמיעה ממנה. במקום זאת, הוא מטיל על הגבר את האחריות לעבור לחדר אחר או להתרכז יותר בלימודו אם הוא שומע את האישה בזמנים הללו.¹³

פרי חדש יו"ד תצ
...נ"ל [נראה לי] שאף באיסור שאינו ניכר נהי שאין ראוי למתיר להאכיל לאוסר שלא להעבירו על דעתו, מכל מקום אין המתיר עובר משום ולפני עור כיון שהדבר מותר לדעתו.

¹¹ ניתן למצוא כאן.
¹² בדיונו הכללי לגבי אילו סוגי שירים מותרים, מתייחס הב"ח גם לשירת נשים. שם הוא מציג הסתייגויות מנשים השרות בזמן עבודתן וטוען כי יש להתנגד לדבר. עם זאת, הוא מנמק את דבריו בכך שלשירה כזאת אין מטרה מעשית ועל כן היא מנוגדת לנוהג שהיה מקובל בימיו להתאבל על חורבן הבית. יש להניח שאם נשים היו יכולות לטעון בפניו ששירה בזמן העבודה אכן יכולה לתרום לפרודוקטיביות, הב"ח היה מקבל זאת. לא עולה מדבריו ששירת נשים בזמן העבודה היא בעייתית משום צניעות. זאת אפילו שגברים (כולל הב"ח עצמו) היו מודעים לשירה והיו עשויים לשמוע אותה באופן שיהיה עבירה על איסור קול אישה.

ב"ח אורח חיים סימן תקס, ז
הנגינות שמנגנין האורגים והוא הדין שאר האומנין באומנותן אסורין שאין אלא לשמח לבבם ואסור... וכן הנשים המזמרות בפה בעת מלאכתן יש למחות בהן ואם אינן שומעות, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין...
¹³ במקום אחר, הבן איש חי רומז לכך שעדיף שאישה בניה תימנע מלשיר שירי ערש בנוכחות בעלה, אם אין לו לאן ללכת. ועדיין, אין הדבר דומה להעלאת האפשרות שלא תשיר כלל.

בן איש חי שנה שניה פרשת צו
ופה עירנו מנהג הנשים לזמר להילד בקול נעים כדי שישן, וכדי שלא יבכה, וצריך להזהר בזה אם אשתו נדה, אך אם הילד בוכה הרבה וצריך לזמר זה שמלומד בכך, ואין מקום לבעל לילך שם, נראה דיש להקל.

בן איש חי שנה ראשונה פרשת בא סעיף יג
קול זמר של אשה, בין פנויה בין א"א [אשת איש] ואפילו קול זמר של אשתו, הוא ערוה ואסור לקרות בד"ת [בדברי תורה] או להתפלל ולברך כששומעו. ואין חילוק בזה בין כעורה או זקנה. ופה עירנו דרך הנשים להיות פועות לתינוק הבוכה בקול ניגון באזניו, כדי להשתיקו ולהביא לו השינה, וצריך ליזהר שלא ילמוד בעת שהאשה פועה ומנגנת לתינוק ואפילו היא אשתו... ועוד ג"כ [גם כן] דרכם פה עירנו יע"א [יגן עליה אלוקים] להביא אצל הכלה בלילה שקודם החופה נשים מנגנות, שאסור לאדם ללמוד בד"ת [בדברי תורה] אם שומע קולם, ואם א"א [אי אפשר] לו שילך למקום אחר ילמוד ע"י [על ידי] הרהור שמעין בספר ולא יוציא בשפתיו כלום...

נשים לב לכך שנשים ונערות בקהילתו של הבן איש חי (בגדד של סוף המאה התשע עשרה ותחילת המאה העשרים) נהגו לשיר במגוון הקשרים, למשל לשם הרדמת תינוק או במפגש עם כלה בערב חתונתה, והבן איש חי אינו מבטא כל הסתייגות ממנהגים אלה. מקורות היסטוריים אחרים מעידים גם הם על מגוון מנהגים של שירת נשים בקהילות שונות.¹⁴

הלכה למעשה

כאמור, ההתמודדות עם סיטואציה של שירת נשים תלויה בשני עניינים הלכתיים מרכזיים: האם גברים השומעים את השירה עוברים על ההלכה ללא ספק, וכיצד משתלבת אחריות האישה לסייע לגבר לשמור על איסור זה עם האחריות המוטלת על הגבר בעצמו לשמרו?

לאור מגוון השיטות הקיימות, ההלכה למעשה תלויה לרוב בנורמות הקהילתיות הנהוגות במקום מסוים. ככלל, על אנשים לכבד את מנהגי הקהילה שלהם או של המשפחה המארחת אותם. ההלכה מכירה במנהג המקום, ורואה חשיבות בהתאמה למנהג המקובל בבית האדם המארח כאשר הדבר מותר ואפשרי.¹⁵

כמו כן, ישנן גם הלכות המורות שעל כל אדם להקפיד שלא להביך אחרים, יהא נהגם אשר יהיה.

מה בנוגע למצב שבו מנהג הבית, או שירה במקום מסוים, שונה מהמנהג המקובל בקרב הקהילה? כאשר מארח מגיש לשולחנו מאכל מסוים שידוע שאינו עומד בסטנדרט הכשרות של אורחיו, המרדכי כותב כי על המארח ליידע אותם בכך. ניתן לאמץ התנהלות דומה גם במקרה הנוכחי.

מרדכי יבמות רמז א

[בשני חכמים הדרים בעיר אחת או בשני מקומות אלו אוסרין ואלו מתירין שצריכין [המתירין להודיע להאוסרין] דבר זה [אתם] אוסרין [ואנו מתירין]

אופן התנהלות זה דומה להודעה המופיעה לפני סרטונים או הקלטות המציינת כי אישה שרה בהם, מבלי לקבוע בעבור אחרים אם העניין מהווה חשש לאיסור קול אישה. ([כאן](#)) אנו דנות בסטטוס ההלכתי של הקלטות.)

הימנעות משירה

מעבר לדיון המתייחס להשפעת הגברים על שירת נשים, חלק מן הפוסקים דנו בהשפעתה האפשרית של **הימנעות משירה** על נשים. בתשובה שבה הוא מתיר לשיר זמירות שבת יחד, מציף הרב יחיאל יעקב וינברג שיקול זה:

שו"ת שרידי אש א, עז

¹⁴ פרופ' מרק שפירו מביא מספר דוגמאות לכך [כאן](#).

¹⁵ פסחים פו ע"ב

כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה

...בנידון שאין כאן איסור גמור ורק יש כאן מנהג חסידות ומדת צניעות אפשר לדרוש סמוכין ולהתיר בארץ צרפת, שכבר הגיע מצב היהדות עד משבר...ולכן הוריתי למנהיגי הארגון "ישורון" שיכולים לסמוך על גדולי אשכנז, שהיו בקיאים בחכמת החינוך וידעו רוח בנות הדור שהתחנכו בבתי ספר ולמדו לשונות ומדעים, שיש להן רגש של כבוד עצמאי והן רואות עלבון ודחיפה לחוץ למחנה באיסור שאוסרים עליהן להשתתף בזמירות קודש. ולכן התירו לנשים להשתתף בזמירות של שבת. ואנו רואים ויודעים כי גדולי אשכנז הצליחו בחינוך הבנות ונשים צעירות יותר מגדולי שאר הארצות. ובאשכנז ראינו נשים מלומדות ובעלות דרגא השכלה גבוהה, שהיו חרדות על דת ישראל ומקיימות את המצוות בהתלהבות. ומשום כך אין אני מרהיב לאסור מה שהתירו הם, ובכגון דא נאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך...שבארצות כמו אשכנז וצרפת הנשים מרגישות עלבון ופגיעה בזכויותיהן אם נאסור עליהן להשתתף בעונג שבת ע"י [על ידי] זמירות קודש. ודבר זה מובן למי שמכיר טבע הנשים במדינות הללו. והאיסור יוכל לגרום לריחוק הנשים מן הדת, חלילה. ובפירוש התנתי במכתבי להנ"ל, שאין לכוף על הנשים שצריכות להשתתף בזמירות קודש, ואם יתרצו להחמיר על עצמן, חלילה ללעוז עליהם [עמוד ריט] ולהתלוצץ בהן, שהרי סוף סוף מנהג אבותינו הקדושים בידן שנזהרו מלהתיר לנשים אפילו זמירות קודש.

בקצרה, ישנם מקרים שבהם צורכיהן הרוחניים של נשות קהילה מסוימת עשויים להובילו את הקהילה לסמוך על השיטות המקילות יותר בנושא איסור קול אישה. הרב משה ליכטנשטיין טוען כי יש להחשיב שיקולים אלו באופן נרחב כיום:¹⁶

הרב משה ליכטנשטיין, "בפיך ובלבבך: עיון בסוגיית שירת נשים", תחומין לב בעידן שבו אכשר דרא ונשים רוצות להיות שותפות פעילות בהלל והודאה לקב"ה בשלחן שבת, בליל הסדר, בתפילה, תורה ובאירועים רבים אחרים ובתקופה שבה נשים באות לידי ביטוי עצמי בכל תחום מתחומי החיים הכלליים, מצווה רבה וחובה קדושה לאפשר את ביטויין בתחום הקודש. ולא תהא כהנת כפונדקית! ככל שניתן לעודד את שיתופן של נשים בעבודת ד' במסגרת פסיקה הלכתית לגיטימית, זכות וחובה לעשות זאת ויש לסמוך על הפוסקים המאפשרים זאת בכל מקום שניתן. צו השעה בימינו היא פסיקה מצמצמת בענין איסור קול אישה, ככל שהדבר נוגע לשיתוף נשים בקדש. זהו גורם הלכתי מדרגה ראשונה שיש להתחשב בו ולקחתו בחשבון שקלול הדעות במלאכת הפסיקה.

האופן שבו הרב ליכטנשטיין רואה את הקהילה הדתית לאומית מוביל לכיוון של פסיקה מקילה יותר. עם זאת, ייתכן שהערכתו תהיה פחות מדויקת ובת יישום בקהילות שבהן שירת נשים מוגבלת יותר מלכתחילה.

בהדגישו את "הפסיקה הלגיטימית", הרב משה ליכטנשטיין מחזק את החשיבות של מודעות לגורמים הלכתיים אחרים שיכולים למתן את החשש מאיסור קול אישה. במצבים מסוימים, ייתכן שאישה תבחר שלא לשיר. ובאחרים, היא עשויה למצוא דרך לשיר באופן הממזער את החששות ההלכתיים ששירתה עלולה להציב בפני הגברים הסובבים אותה.

מהן ההשלכות הרחבות יותר של איסור קול אישה על נשים ועל החברה הדתית?

בעבור חלק מציבור הנשים השירה אינה חלק חשוב או משמעותי בחיים, ועל כן איסור קול אישה לא נושא בעבורן השלכות אישיות משמעותיות. בעבור נשים אחרות, השירה היא מרכיב מרכזי של הזהות. הדבר נכון במיוחד אם אישה היא זמרת מוכשרת במיוחד, או אם היא מוצאת בשירה דרך משמעותית לביטוי עצמי ולמימוש עצמי. הלכות איסור קול אישה עשויות להציב שאלות מעשיות ואף אמוניות בפני נשים אלה.

ברמה המעשית, מאחר שאיסור קול אישה חל על גברים ומגביל את מה שהם רשאים להאזין לו, פעמים

¹⁶ ניתן למצוא כאן.

רבות נשים תוהות מתי ניתן לשיר ועד כמה אפשר להרגיש חופשיות בשירה בנוכחות גברים.

ברמה האמונית, אישה עשויה לתהות ולשאול מדוע ה' העניק לה את היכולת לשיר אם היא אינה יכולה לפתח יכולת זו במלואה ולממש את הפוטנציאל הטמון בה בתחום זה. טיעון זה מזכיר את אמירתה של חנה בגמרא, עם תוספת מודרנית:

ברכות לא ע"ב
אמרה לפניו: רבונו של עולם, כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבטלה, עינים לראות, ואזנים לשמוע, חוטם להריח, פה לדבר, ידים לעשות בהם מלאכה, רגלים להלך בהן, דדים להניק בהן. דדים הללו שנתת על לבי למה, לא להניק בהן?

חנה מאמינה כי יכולותיה הפיזיות שניתנו לה על ידי הקב"ה נועדו לפעול. תפיסת עולם מודרנית מניחה שבדומה לכך, גם כישרונות אומנותיים הם מתנות מה', והם נועדו שנביא אותם לידי ביטוי

בראיון עימה, הזמרת הישראלית נינה טוקייר, מהצמד 'יונינה', מבטאת את השאלות הללו:¹⁷

נינה טוקייר, בראיון עם שירה לנקין שפס ב"סיפורה של נינה: יוצרים מוזיקה ביחד", The Layers Project
...השאלה שהטרידה אותי כל חיי... הייתה, מה אני אמורה לעשות עם המתנה הזו שניתנה לי, הקול הזה שיש לו כוח להשפיע על אנשים – הקול שהוא באמת חלק עמוק מהקיום שלי – כיצד אוכל לגעת באנשים ועדיין לעשות זאת במסגרת ההלכה?

אפילו ללא כישרון מיוחד או תשוקה להופיע, אישה שומרת הלכה עלולה לעיתים להיאבק למצוא את האיזון הנכון בין שמירת ההלכה וכיבוד הגברים הסובבים אותה לבין מציאת מקומה כחלק מקהילה המתפללת את תפילת ההלל, בזמן זמירות שבת או בשירים סביב המדורה, שהם כולם אופנים של עבודת ה'.

ברמה הקהילתית עולים נושאים נוספים. תרבות קהילתית רווית הלכות איסור קול אישה עלולה להעביר את המסר המוטעה כי לנשים אסור להשמיע קול בקרב הקהילה, או אפילו שיש להשתיק נשים כדי למנוע מגברים מרהורי עבירה או עוררות מינית לא ראויה. החששות הללו הופכים למדאיגים ביותר כאשר קהילות מסוימות מונעות מקול דיבור של נשים להישמע בציבור או ברדיו. בבלוג אנונימי, אישה צעירה כותבת בפתיחות על האופן שבו הקפדתו של אחיה על איסור קול אישה משפיעה עליה.¹⁸

בלוגרית אנונימית, 'הלכות אחים קול אישה', The Jewish Side Blog
מעולם לא חשתי מוגבלת לאור האיסור לשיר או לרקוד בציבור, כיוון שאני לא מרגישה שאני טובה באף אחד מהם. אבל יש פעמים בבית שפשוט מתחשק לך לשיר. ואז נשמע קולו של אחי "שששש!". הדבר היה מעצבן ומתסכל אותי. ישנם רגשות הבאים לידי ביטוי בשירה, ולפעמים פשוט יש לך שיר בראש ומתחשק לך לשיר. אחי היה חוזר ואומר שזה לא במטרה להעליב, ושאם כבר זה מעיד שאני שרה יפה. [תגובת המשך של הכותבת:] האמת שהשבת, בפעם הראשונה, הגנתי על אחותי הקטנה כאשר היא רצתה לשיר, ואמרתי לאחי שהוא לא יכול לומר לה לא לשיר, ושהוא יכול פשוט ללכת אם אינו מעוניין לשמוע.

ללא קשר לשיטה ההלכתית בנוגע לשאלה אם מותר לאח לשמוע את שירת אחותו או להשתיק אותה, אין ספק שמורכב לגדול כך, הן בעבור האח והן בעבור האחיות, מתוך הידיעה שנוכחותו קובעת מתי היא יכולה לשיר.

¹⁷ ניתן למצוא כאן.

¹⁸ ניתן למצוא כאן.

חשוב מאוד שהדיונים בנוגע לאיסור קול אישה יהיו רגישים לרצונות האישיים של נשים לקחת חלק באירועים הכוללים שירה בציבור, ויש לחפש פתרונות הלכתיים כדי לאפשר זאת במסגרת הנורמות המקובלות בכל קהילה.

לא פחות חשוב שהדיונים הללו יתקיימו בקהילותינו באופן שלא יגרום להחפצת יתר של נשים ושל הקול הנשי, או שייתנו לגיטימציה להשתקה כללית של נשים.

האם מותר לאישה דתית לפתח קריירה בתור זמרת?

הלכות קול אישה מופנות בעיקר לגבר ולמה שמותר לו לשמוע. מכיוון שההלכה אינה אוסרת בבירור על אישה לשיר, אישה דתית בעלת כישרון שירה עשויה לתהות אם מותר לה לשיר בפני גברים בציבור.

הרב אהרן ליכטנשטיין נודע במקרים מסוימים כמי שהקל באיסור קול אישה במצב שבו הגבר שומע את קולן של נשים שהוא רגיל אליהן. אך הרב ליכטנשטיין בעצמו הדגיש שהגיון זה אינו חל על קולה של אישה השרה בפני אנשים ששילמו כסף כדי לשמוע אותה שרה. נקודה זו מעוררת שאלות בקרב אישה השוקלת להכניס את עצמה למצב הזה. הרב משה ליכטנשטיין הביע הסתייגויות דומות.

הרב דוד ביגמן, ראש ישיבת ההסדר מעלה גלבע, סובר כי גברים יכולים להאזין לשירת נשים כאשר מדובר ב"הקשבה תמימה לשירה תמימה" – הקשבה ללא כוונה להפיק הנאה מינית לשירה שאינה מכוונת לעוררות מינית. הרב ביגמן כותב כי אינו רואה שום בעיה בכך שאישה תפתח קריירה כזמרת, כל עוד שירתה משתלבת עם ערכי התורה, וכל עוד תוכן השירה וסגנונה, וכן אופן הלבוש ושפת הגוף של הזמרת, אינם גסים.¹⁹

הרב דוד ביגמן, לאיזה עניין נאמר קול באישה ערוה על פי גישה זו אין בעיה לצנועות ולחסודות בבנותינו לפתח קריירה של זמרה אפילו בתוך התרבות הכללית, אך ללא ויתור על היסודות העדינים של התרבות התורנית...

לאור שיטתו של הרב ביגמן, ישנן נשים דתיות השרות בצורה מקצועית מול גברים. הזמרת נינה טוקייר היא אחת מהן:

נינה טוקייר, יהודה שלזינגר מראיין "זוג יונים" ישראל היום 7.22.2016
בהתחלה באמת לא שרתי מול גברים, אבל בשנה האחרונה יצא לי להיחשף לדעה הלכתית שונה... יש לנו חברים טובים שלא באים לשמוע אותנו, כי העניין הזה נמצא במחלוקת, והם מקפידים יותר. זה בסדר גמור מבחינתנו... ולטעמי אני עושה יותר קידוש השם מחילול השם. מי שלא שומע שירת נשים לא ישמע אותי שרה, אבל מי שכן שומע – אז טוב שישמע מוסיקה יהודית.

הרב ברוך גיגי, ראש ישיבת הר עציון, מסכים כי בחלק מן המקרים יש מקום להתיר לגברים לשמוע שירת נשים. עם זאת, הוא כותב שמשום רגישות לקהילה האורתודוקסית הרחבה וחשש לפריצת גבולות הצניעות, מסקנתו היא שאין זה ראוי שאישה דתית תפתח קריירה מוזיקלית בתור זמרת המופיעה בפני קהלים מעורבים.²⁰

הרב ברוך גיגי, תגובה לרב ביגמן בעניין קול באשה ערוה
נראה לי לעניין מעשה, שאם חפצי חיים אנחנו ומבקשים לידע את דרכה המאירה של תורה לעת הזאת, ומתוך שקילת שיקולים רחבים של המציאות ורגישות הציבור על כל חלקיו, והחשש מפריצה גמורה של גדרות הצניעות, בוודאי אין זה נאה ונכון לבת ישראל שאהבת ה' והתורה בתוכה לפתח קריירה של זמרה והופעות ציבוריות בפני ציבור מעורב. ולכל היותר יש לכון

¹⁹ ניתן למצוא כאן.

²⁰ ניתן למצוא כאן.

לפיתוח קריירה להופעות בפני קהל נשים.

מסיבות אלו ואחרות, ישנן נשים רבות הבוחרות להגביל את שירתן לקהל של נשים בלבד, ומוצאות כי ההלכות הללו מתיישבות על דעתן. טובי קליין גרינוולד, חלוצה בתחום התיאטרון לנשים בלבד, טוענת כי ההופעה בפני קהל נשי היא יותר מאשר ברירת מחדל טכנית:

טובי קליין גרינוולד, "הקול הנשי באומנויות הבמה המקראיות והחינוכיות האורתודוקסיות" in Orthodox Forum: Developing a Jewish Perspective on Culture, ed., Yehuda Sarna (New York: Ktav, 2014), 347-348

...תופעה עוצמתית זו עולה בהרבה על העניין הטכני של מציאת מרחבים וקהילות שבהם נשים יוכלו לבטא את עצמן באופן אומנותי במסגרת ההלכה... בעוד שלהקות של נשים התחילו אולי כברירת מחדל כדי שיוכלו לשיר ולרקוד בחופשיות, המשיכה העיקרית בהופעות של נשים לנשים היא הסביבה התוססת – תומכת, אדיבה, אמיצה, מלאת תקווה, פחות תחרותית, מאמינה, ומאפשרת חופש ביטוי... נשים המופיעות בלהקות של נשים אינן זקוקות להכרה גברית בכישרונותיהן בשירה, ריקוד או משחק כדי להעריך את עצמן... הקהל שלנו הוא אחיותינו, והן מגיעות בהמוניהן. אנחנו אסירות תודה יותר מכפי שמילים יוכלו לתאר על ההזדמנות להעביר אליהן את אומנותנו ואת מסרינו.

[בשיעורנו האחרון](#) נבחן באילו הקשרים ניתן להקל באיסור קול אישה, תוך תשומת לב מיוחדת לשירים דתיים.

העמקה נוספת

- ביגמן, הרב דוד, לאיזה עניין נאמר קול באישה ערוה. ניתן למצוא [כאן](#).
- גיגי, הרב ברוך, "תגובה לרב ביגמן בעניין קול באשה ערוה" ניתן למצוא [כאן](#).
- הבר, הרב שמואל. *עת צנועים חכמה*, כרך ב. קרני שומרון, 2007.
- גרינוולד, טובי קליין, טובי קליין גרינוולד, "הקול הנשי באומנויות הבמה המקראיות והחינוכיות האורתודוקסיות" in Orthodox Forum: Developing a Jewish Perspective on Culture, ed., Yehuda Sarna (New York: Ktav, 2014), 347-348.
- ליכטנשטיין, הרב משה, "[בפיך ובלבבך: עיון הלכתי בסוגיית שירת נשים](#)". ניתן למצוא [כאן](#).